

Az alternatív történelmek hálózata¹

BAKA L. PATRIK

The Network of Alternate Histories

Abstract

In this paper we attempt to reposition the genre of alternate history in a network-theoretical context based on the background of our previous research. Based on the models of Albert-László Barabási and his colleagues, the genre-genealogical typology and organization of the corpus can be described as a continuously evolving hierarchical modularity with a scale-free structure, within which the gradually introduced new aspects make the construction of the various worlds more and more layered. And newer works in the genre do the same with the corpus, reinforcing the key points of the network with their choices in each aspect, and further solidifying the positions of iconic works in the alternative canon.

Key words: alternate history; parallel universes; points of divergence; network models; alternate history as hierarchical scale-free network

Subject-Affiliation in New CEEOL: Language and Literature – Studies of Literature – Comparative Study of Literature

DOI: 10.36007/eruedu.2023.3.031-042

Jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy korábbi kutatásaink háttére előtt hálózatelméleti kontextusban pozicionáljuk újra az alternatív történelem műfaját. A korpusz zsánergenealógiai tipizálása, szerveződése Barabási Albert-László és munkatársainak modelljei alapján ugyanis egy folyamatosan fejlődő, skálafüggetlen felépítésű hierarchikus modularitásként írható le, melyen belül a folyamatosan bekerülő új szempontok mind rétegzettebbé teszik az egyes világok kiépülését. A műfajban íródó újabb alkotások pedig a korpuszsal teszik ugyanezt, az egyes szempontok szerinti választásaikkal tovább erősítve a hálózat kulcspontjait, és tovább szilárdítva az alternatív kánon ikonikus darabjainak pozícióit is.

Az alternatív történelemről és tipológiájáról

Az alternatív történelem több jeles kutatója, köztük Gavriel D. Rosenfeld is hangsúlyozza, hogy világunk végtelen, kisebb vagy nagyobb horderejű döntés, választás, véletlen mentén szerveződik és törik meg, számtalan alternatív leágazást generál-

¹ A dolgozat az *Elmélethálózatok a humán tudományokban* (Teoretické siete v humanitných vedách) című VEGA-projekt részeként készült. A projekt kódja: 1/0208/22.

va. A kutató ezeket a mozzanatokot *divergáló* vagy *divergenciapontoknak*² nevezi (Rosenfeld 2007, 151). Voltaképpen ezek a múlthasadások adják az alternatív történelem (allohistorizmus, uchronia, parallel történelem) műfaji alapvetését. Egy-egy esemény másként alakulása, ami merőben megváltoztathatja egy ember napját, életét vagy akár a világtörténelem alakulását.

A kontrafaktumokkal való foglalkozás arra ösztönöz, hogy egy kissé másként kezdjünk el gondolkodni az időről, a történelem linearitásáról, a benne rejlő kausalitásról, illetve múlt és jelen viszonyáról. A fikció, az alternatív valóság képződésének skálája igen széles, így szerteágazó műfajközi térben is mozog: kapukat nyithat a realista típusú prózától, a todorovi fantasztikus irodalmon át az időutazásos vagy fantasy-regényekig. Az allohistorikus narratíva továbbá felhívja a figyelmet a történelem konstruáltságára, minek révén az ilyen típusú fikció olvasóinak múlt-szemlélete és ítélete nagyban módosulhat. A nyelvileg rétegzett darabok továbbá az autoreferencialitás, a kiszólások és az áthallások révén az ideológiák működéséről is leránthatják a leplet, s a „kis” és a „nagy” események viszonyainak destabilizálásán túl magát az egyént is fókuszba állítják. Innen nézve pedig mindennapi működésünk fölött is elgondolkodtatnak, hiszen a struktúra láncszemeiként, ahogy a kontrafaktumok hőseinek vagy antihőseinek, úgy nekünk is megvan a magunk szerepe, jelentősége és ráhatása a jelen, a majdani történelem alakulására... még akkor is, ha elfogadjuk, hogy személyiségünk ugyancsak véletlen ráhatások sora által meghatározott (Sánta 2012, 60).

Az alternatív történelemmel több korábbi tanulmányunkban foglalkoztunk (Baka 2014, 2017a, 2020a). A régi (Baka 2020a), a világirodalmi (Baka 2017b, 2019a) és a magyar (Baka 2016, 2017c, 2019b, 2019c, 2020b, 2021a, 2021b, 2022a, 2022b) allohistorikus regények elemzésén túl a műfaj számos kontextusát vizsgáltuk. Önálló dolgozatot szenteltünk az irányzat jellemzőinek, fajtáinak és történeti stratégiáinak bemutatására (Baka 2020a), a zsáner megközelítésére a fizikától a történettudományig (Baka 2020c), a szóban forgó korpuszt pedig az irodalmi kánonok és a spekulatív fikció hálózatában is elhelyeztük (Baka 2020d). A vonatkozó munkák szabadon hozzáférhetők az *MTMT2* felől a *Researchgate* és az *Academia* felületein.

Jelen dolgozatban nyilván nem lehet a fent említett összes kérdésre kitérni, azt viszont fontos leszögezünk, hogy munkáinkkal bevallottan szempontrendszereket kívántunk biztosítani (nem is csak) a magyar alternatív történelem vizsgálatához. Ilyenformán az integrált szakirodalom meghatározásaiból ok-okozatilag következő, továbbgondolt, illetve saját elemzési és kategorizációs rendszereket vázoltunk, melyeket az esettanulmányaink során visszatérően és sikerrel alkalmaztunk. Utóbbi szempontok közül elevenítenénk fel néhányat, melyek a kérdéskör hálózatelméleti megközelítéséig is elvezetnek.

Ha az alternatív történelmi műveket osztályozni kívánjuk, elsősorban feltétlenül különbséget kell tennünk *historikus* és *parallel allohistorizmus* között, mely

² Noha a magyar szakirodalom átvette a Szélpál Livia fordításában szereplő „divergáló pont” formát (eredetiben point of divergence), szerencsésebbnek tűnik a divergenciapont használata, mivel nem maga a pont divergál. Az észrevétel Mekis D. Jánostól származik.

terminusok alatt a következőket értjük:

- **historikus (történeti) allohistorizmus:** olyan alternatív történelmi mű, amely a mi világunk történelmét írja át; egy, a mi múltunk szempontjából nézve is reális történelmi mozzanat másként alakulására alapoz. A korpuszra nézvést ez számít a nagyobb kategóriának.
- **parallel (párhuzamos) allohistorizmus:** olyan parahistorikus mű, amely egy fiktív világban játszódik, tehát a mi múltunk és annak eseményei irrelevánsak a vázolt világ szempontjából. Ezek helyett a parallel allohistorizmus saját univerzumának alternatív történeteivel operál.

Mindkét típusnak két lehetséges megnyilvánulási formája van, amelyek megragadására Tzvetan Todorov kifejezéseit hívjuk segítségül. Noha a neves irodalomtudós *Bevezetés a fantasztikus irodalomba* című munkája elsősorban a *fantasztikus* körülhatárolására vállalkozik, számunkra mégis az a két határos írásmód, a *csodás* és a *különös* lesz a fontos, melyeknek tulajdonképpen metszéspontjában helyezkedik el Todorov vizsgálatának központi tárgya. Eszerint egy szöveg akkor tartozik a *fantasztikus* kategóriába, ha megteremt egyfajta hezitációt, egy olyan állapotot, melyben a meglévő információkból eldönthetetlen lesz, hogy az elbeszél valóság szintjén a történések beilleszthetőek-e a teremtett világ rendjébe – tehát valóság –, vagy pedig felrúgják annak szabályait (Todorov 2002, 31). Noha a fantasztikust keretező pólusokról Todorov keveset beszél, a következőket megtudhatjuk róluk (Stemler Miklóst idézzük):

A fantasztikust határoló két „műfaj”, a csodás-fantasztikus és másik oldalról a különös-fantasztikus esetében a szöveg befogadása során elnyeri a műfaji kódot, hiszen a mintaolvasónak elegendő információ áll rendelkezésére ahhoz, hogy valamilyen irányban döntsön, és ezáltal lezárja az értelmezést, akár úgy, hogy a benne történtek nem férnek bele az elbeszél valóság rendjébe, azaz csodás esemény történt, akár úgy, hogy a felbukkanó fantasztikum teljesen racionális érvekkel magyarázható. A tiszta fantasztikus ezzel szemben épp az értelmezhetetlenséget tartósítja, [...] dekonstruálja a klasszikus történefffelfogást: a valahonnan induló, valahova tartó történet nem éri el a végkifejletet, permanens köztességben ragad (Stemler 2007, 65–66).

A fentiek alapján a historikus és a parallel allohistorizmus is kétfelé ágazik, csodásra és különösre:

- **csodás (fantasztikus):** amikor a világot tudományosan nem magyarázható jelenségek is jellemzik. Ilyen például a működő mágia.
- **különös (realisztikus):** amikor a világban tapasztalható jelenségekre kivétel nélkül magyarázatot kapunk. Ide tartoznak mindazon uchróniák, melyek azon túl, hogy egy alternatív múlttal bíró univerzumot prezentálnak, nem jelenítenek meg varázslatos elemet. Ebbe a csoportba sorolandó az allohistorikus művek nagyobb része.

A todorovi terminológiát mindenekeelőtt azért tartottuk célszerűnek integrálni, mert az uchróniák zavarba ejtő alapvetése, mely szerint egyetlen apró történelmi

mozzanat másként alakulása is egy merőben más univerzumot hozott volna létre (s amely a különböző multiverzum-teóriák értelmében talán valahol itt lüktet a szomszédságunkban [Gribbin 2010, 336]) már eleve *fantasztikussá* teszi ezt a fajta narratívát.³

Az osztályozás szempontjából jól alkalmazhatóak a Rosenfeld által felvetett szempontok is (Rosenfeld 2007, 149–150):

- hogy az alternatív kifutás:
 - **utópisztikus** vagy
 - **disztópikus**;
- hogy a választás miként igazodik a szerzők korának/országának mainstream történelemszemléletéhez; és
- hogy milyen töréspontot választanak bizonyos (nemzetiségű) szerzők.

Kétségtelen persze, hogy Rosenfeld megközelítései mindenekelőtt a *különös historikus uchróniák* esetében alkalmazhatóak gyümölcsözően, ez azonban nem rengeti meg a pozíciójukat, hiszen az ilyen típusú opusok vannak többségben a parahistorikus kánonon belül. Az alább következő elemzési szempontok is első sorban ezeknél a műveknél lesznek kiaknázhatók, noha meg kell jegyezni, hogy a csodás jegyekkel bíró allohistorizmusok esetében már mindazon megközelítések is alkalmazhatókká válnak, amelyeket a fantasy tud a magáénak. Elég csak Farah Mendlesohn felosztására és annak típusaira – *portál-küldetés* (portal quest), *immerzív* (immersive), *betolakodó* (intrusive) és *határhelyzetű* (liminal) (Mendlesohn 2008, xi–xxv)⁴ – vagy Keserű József elemzési horizontjaira – *kiterjedés*, *mélység*, *hangulat* és *részvétel* (Keserű 2015, 129–135) – gondolnunk.

Az egyes uchronikus narratívákat leginkább a szerzőjük által választott töréspont sajátosságai határoznak meg. Különbségek mutatkozhatnak a következőkben:

- Jelentősége szerint múlthasadásuk vizsgálható, mint:
 - **Divergenciapont:** a történelem szempontjából kevésbé jelentős, inkább hétköznapi mozzanat, amely a változás dominóeffektusának kezdő lökete-ként értelmezhető (Rosenfeld 2007, 151).
 - **Neuralgikus pont:** a múlt tekintetében sorsfordító esemény, amely a változás dominóeffektusának fináléjaként értelmezhető (H. Nagy 2009, 27).
- Jellege szerint múlthasadásuk lehet:
 - **Politikai:** ide tartozik a háborús események végkimenetele, egy-egy fontos politikai döntés alakulása, a társadalmi berendezkedés változásai stb.
 - **Technológiai:** különböző tudományos áttörések (korábbi) elérése, esetleg elodázása, az ezekből következő pozitív vagy negatív hatások taglalása.
 - **Környezeti:** geológiai változások, természeti csapások, járványok, alternatív evolúciós fejlődési vonalak stb.

³ Meg kell jegyeznünk, hogy Gyuris Norbert az allohistorizmusmal rokon steampunk tagolásánál az általunk felvázolt kétlépcsős modellt egyezteteti, és *fantasy* illetve *historikus* kategóriákra bontja azt (Gyuris 2007, 218–219). A gyurisi felosztás helyett a steampunk irodalom esetében is használható a konstrukciónk, ami pontosabb meghatározásokat kínál.

⁴ A kurzíval szedett magyar megfelelők Hegedűs Orsolya fordításai (Hegedűs 2012, 8).

Az egyes műlthasadások *erősség* szerint is osztályozhatók, mégpedig annak alapján, hogy a vizsgált művek milyen arányban s egyszersmind milyen pontossággal használják fel azon elemeket, amelyek révén parahistorikus jellegük meghatározható (ismert történelmi események, állapotok és azok részletei; ismert múltbéli szereplők, életútjuk és jellemük fennmaradt forrásokból kiolvasható pontossága), illetve milyen mennyiségben szerepeltetnek eredő nélkülieket (ismeretlen történelmi események, állapotok és szereplők). Innen nézve az allohistorikus regények fajtái a következők:

- **Hard (kemény; keményvonalas):** nagyarányban használ eredőket.
- **Soft (lágy; kerettelenebb):** az eredők használata felületes.

Ezen felül fontos, hogy az egyes történetek elsősorban milyen társadalmi osztályba tartozó hősök horizontja felől bontakoznak ki, hiszen ez eleve meghatározza azt, hogy a megváltozott kontextus ráhatását elsősorban mely társadalmi rétegre vonatkozóan fejt ki a szerző. Ugyanez határozhatja meg azt is, hogy az egyes szereplők milyen befolyással bírhatnak a (történelmi) események alakulására. Karakterhorizont tekintetében tehát az uchróniák lehetnek:

- **Arisztokratikusak (alakítók)** és
- **Népiek (elszenvedők).**

Feltétlenül szükséges azonban megjegyeznünk, hogy amiként a spekulatív fikció műfajainak határai sem stabil határok, hanem átjárhatók, az egyes művek pedig egyszerre több műfaj és alműfaj jegyeit is magukon hordozhatják, úgy az alternatív történelem osztályozásához felvázolt kategóriák sem minden esetben zárják ki egymást; több helyütt inkább csak potenciális, jól használható megközelítési és elemzési szempontokként kezelendők.

Mindezen felül megadják a Wolfgang Iser által meghatározott fikcióképzés aktuálisai közül az első, tehát a *kiválasztás* vonatkozási mezeinek alapanyagát. A valóságból eredeztetett elemek, noha a művekbe való bekerülésükkel kikerülnek azokból a rendszerekből, ahol eredendően ellátták funkciójukat, épp ezek elhagyásával jutnak előtérbe: a szövegbe került alkotórészeket a hiányzók tükrében ítéljük meg. A kiválasztás eseménye – Iser fogalma szerint az intencionalitás, ami lehet *törlés*, *kiterjesztés* és *súlyozás* – révén a kirajzolódott vonatkozási mezők egyszersmind szét is tagolódnak, alkotóelemeik pedig az önmegjelenítés anyagává válnak. Az egyes művek által működtetett másik két fikcióképző aktus, a *kombináció* és az *önfeltárás* azonban csak az elemzések során fejtődhet föl, feltárva az allohistorikus művek *imaginárius minőségét*, ami éppen annyira valóság, mint amennyire fikció. Hiszen tudjuk, a fikcióképzés aktusa mindig kettős határátlépést jelent: „átlépi mind az általa megszervezettnek (a külső valóság), mind pedig az általa formába öntöttnek (az imaginárius zavarossága) határát. A valóst az imagináriushoz, az imagináriust a valóshoz vezeti” (Iser 2001, 24).

A hálózatelméletről és modelljeiről

Ahhoz, hogy az alternatív történelem tipológiáját és korpuszát mint hálózatot mutassuk be, érdemes kitérnünk a hálózatelméleti modellekre, s az azok kialakulásához elvezető néhány korábbi koncepcióra és kardinális fogalomra.

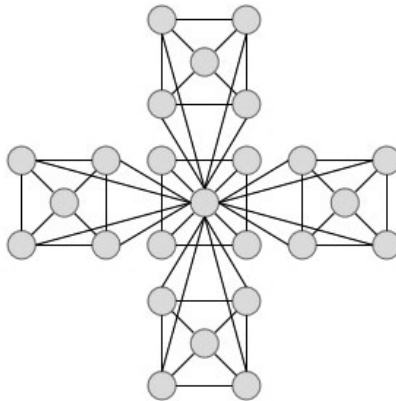
Az emberi kapcsolathálóok és egyáltalán a társadalom szerveződésének tekintetében is fontos Mark Granovetter fogalompárja, az *erős* és a *gyenge* kapcsolatoké. Granovetter megállapítása szerint a barátainkhoz, baráti társaságaink tagjaihoz *erős* kapcsolatok fűznek, s mivel sok esetben barátaink is jó barátai egymásnak, az ő viszonyukat ugyancsak ilyennek tekinthetjük. Mindannyiunknak vannak azonban a baráti társaságokon kívülre vezető, *gyenge* kapcsolatai is, olyan személyekhez, akikkel nem ápolunk különösebben szoros viszonyt (távolabbi ismerősök, munkatársak). Látni kell azonban, hogy az *erős* kapcsolatokkal leírható baráti társaságokat ezek a *gyenge* kapcsolatok kötik egybe, s teszik lehetővé például a pletyka terjedését, vagy épp az állásajánlatokról való hírszerzést (Granovetter 1973).

Duncan Watts és Steven Strogatz a nagyfokú csoportképződésre hajlamos hálózatokat egy körön elhelyezett pontokkal modellálta. *Szabályos hálózat*nak nevezük azt, ha egy ilyen modellen minden pont a közvetlen szomszédjain túl még az azokon túliakkal is kapcsolatban áll. Eszerint minden egyes pont négy kapcsolattal rendelkezik. A *szabályos hálózat* úgy alakul át *kis világgá*, ha néhány új kapcsolattal gazdagítjuk a modellt, amelyek véletlenszerűen kiválasztott pontokat kapcsolnak össze, a már meglévő, szabályos kötődéseiken túl. A levágások révén átlagosan minden pont közelebb kerül egymáshoz, a kapcsolatháló pedig szorosabb lesz (Watts – Strogatz 1998).

A *véletlen hálózatok* és a *skálafüggetlen hálózatok* jobb megértését teszi lehetővé, ha a kettőt párhuzamosan, egymás viszonylatában értelmezzük. A *véletlen hálózatokat* Erdős Pál és Rényi Alfréd vizsgálta először (Erdős – Rényi 1959). Modelljük szerint a hálózatban szereplő legtöbb pontnak hasonló számú kapcsolata van, és nem léteznek kimagaslóan nagyszámú kapcsolattal rendelkezők. Olyanok, mint a nagyvárosok, amelyekbe valóban hasonló számú autópálya fut be. Ezzel szemben a Barabási Albert-László és Albert Réka által prezentált *skálafüggetlen hálózatok* modellje (Barabási – Albert 1999) azt mondja, hogy a legtöbb pontnak csak kevés számú kapcsolata van, amelyeket viszont mégis egyben tart néhány kiemelt, nagyszámú kapcsolattal rendelkező középpont. A nagyvárosok autópályáinak viszonylatában ez leginkább a repülőtereik nagy légforgalmával írható le. A középpontok kiemelt fontosságú repülőtereiről lehet eljutni a kisebbek repülőtereire (Barabási 2008, 79). A folyamatosan terjeszkedő skálafüggetlen hálózatokba bekerülő „új pontok előnyben részesítik a jobban összekötött pontokat. A növekedésnek és a népszerűsítő kapcsolódásnak köszönhetően néhány sok kapcsolattal rendelkező középpont keletkezik” (Barabási 2008, 99). A fent említett centrális repülőtereken túl ilyenek a kiemelt látogatottságú online felületek, összekötő fórumok, de egy-egy irodalmi irányzat vagy zsáner esetében az adott korpuszt megalapozó, esetleg azt megújító művek is.

Ugyancsak Barabási Albert-László és munkatársai nevéhez fűződik a *skálafüggetlen felépítésű hierarchikus hálózat* modelljének megalkotása (Barabási – Ravasz – Vicsek 2001). Utóbbi kiküszöböli azt az első ránézésre paradoxonnak tűnő alaphelyzetet, mely szerint a *valódi hálózatok egyszerre skálafüggetlenek és moduláris felépítésűek is*.

A *hierarchikus hálózat* fölépülhet egy csomópontból úgy, hogy annak először négy másolatát készítjük el, melyeket az eredeti körül helyezünk el, s nemcsak azzal, hanem egymással is összekötünk. A következő lépésben már ezt a teljes, ötpontos szerkezetet másoljuk le négyszer, s helyezzük el az eredeti körül. Az új modulok szélső pontjait az eredeti központjával kapcsoljuk egybe, középponti csomópontjaikat pedig egymással is összekötjük. Az eljárás a végtelenségig folytatható, miközben minden lépéssel megötszörözzük a hálózatunk nagyságát.

1. ábra: *Hierarchikus hálózati modell* (Rajczi 2002)

Az így kialakuló rendszerben „[v]ilágosan megkülönböztethetjük a sok kicsi csomópontból létrejövő hierarchiát, amelyet néhány nagy középpont tart össze. Ez modulokból áll, egyre nagyobb és nagyobb modulok hierarchiájából épül fel” (Barabási 2008, 251). A struktúra moduljai közti kommunikációt a középpontok kezelik. A kis középpontok a kisebb modulokhoz kapcsolódnak, azokat tartják egyben és kötik össze, míg a nagyok – amolyan vállalati vezérigazgatókként – az összes modul „főosztályaival” tartanak fenn kapcsolatot, az egész „céget” egyben tartva. Mindezen felül a „hierarchikus modularitásnak jelentős a tervezői előnye. Lehetővé teszi a rendszer részei számára, hogy egymástól függetlenül fejlődjenek” (Barabási 2008, 254). Ahhoz, hogy a struktúra egyes moduljai akár hatványozottan gazdagodjanak, nőjenek, nem feltétlenül szükséges a többi modul arányos fejlődése. Az így felépülő hálózat tehát egyszerre lesz skálafüggetlen és moduláris is.

Az alternatív történelmek hálózata

A hálózatelméletek kutatói igazolták, hogy az emberi társadalom, az ember által alkotott rendszerek és technológiák jelentős hányada hálózatos szerveződést mutat. Az ilyen jellegű struktúrák azonban a kultúra olyan szegmenseiben is megfigyelhetők, mint a műfajelmélet.

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a dolgozatunk első szakaszán bemutatott alternatív történelmi műfaj tipológiáját mint *skálafüggetlen felépítésű hierarchikus modularitást* vázoljuk és értelmezzük. Noha önálló modellként mindezt nem vizualizáljuk, az előző szakaszban tárgyalt, ötszörös növekedéssel operáló rendszerépítés remek kiindulási pont a számunkra.

A kiindulási csomópontunkat jelen esetben azonosítsuk az alternatív történelemmel mint műfajjal, illetve az azt megalapozó, zavarba ejtő kérdéssel, a „*mi lett volna, ha...?*”-val. Ez a pont tehát a zsáner fundamentumát képviseli, de akár egy olyan idealizált művel is azonosítható (esetünkben mindegy, hogy irodalmi, audiovizuális vagy virtuális alkotásról van szó), ami a műfaj minden lényegi jellemzőjét magán viseli.

A csomópont azonban nem önmagában áll, hanem négy másik ponttal is kapcsolatban van. Kettővel a vertikális, kettővel a horizontális tengelyén.⁵ Esetünkben a vertikális skálára eső felső pont volna azonosítható a műfaj *historikus* típusával, tehát azzal, ami a mi világunk múltját írja át. A vertikális tengely alsó szakaszára eső pont értelemszerűen a *parallel* típust képviseli. Azokat a műveket tehát, amelyek egy másik, alternatív univerzum párhuzamos történeteit mesélik el. A horizontális skálán balra található pontot azonosítsuk a *különös (realisztikus)* alternatív történelemmel, mely narratívák a mi valóságunk fizikai törvényeihez igazodnak. A tengely jobb oldalán ellenben álljon a *csodás (fantasztikus)* allohistorizmus. Olyan világok tehát, melyek keretei között működik a mágia.

Mivel mind a négy pont, a vertikális *historikus* és *parallel*, valamint a horizontális *különös* és *csodás* alternatív történelem is a „*mi lett volna, ha...?*” kérdésre keresi a választ, mind joggal állnak kapcsolatban a kiindulási csomópontunkkal. Emellett azonban egymáshoz is kapcsolatok fűzik őket, hiszen attól, hogy az alapkérdésen túl a *historikus* allohistorizmus a mi múltunk másként alakulásáról értekezik, mindezt teheti úgy, hogy *realisztikus* keretek között marad, ám úgy is, hogy egy *fantasztikus* réteget ölt magára. Arra viszont – lévén egymás ellenpontjai – kevéssé van lehetőség, hogy egy koherens alternatív világot kiépítő mű egyszerre legyen *realisztikus* és *fantasztikus* is. Hacsak eleve nem egy olyan alkotásról beszélünk, ami több párhuzamos univerzumot futtat egymás mellett. Ugyanez áll a *parallel* allohistorizmusra is. Vagy *realisztikus*, vagy *fantasztikus* keretrendszerben bontakozik ki. A kettő egyszerre csak a kategóriákat párhuzamosan futtató művekben jelenhet meg. A mű azonban még így is *fekete* és *fehér* lesz, nem pedig *szürke*. Utóbbit csak a dimenziók közti átjárást prezentáló alkotások tennék lehetővé.

Dolgozatunk első alfejezetében említettük, hogy a vertikális skálán alul elhelye-

⁵ Noha az 1. ábra nem vertikális és horizontális tengelyekkel operál, a hálózatunk leírását segíti ezen fogalmak használata.

zett *parallel* és a horizontális tengelyen jobbra található *csodás* allohistorizmus ugyancsak nagyságrendekkel kisebb korpuszt jelent, mint a vertikális *historikus* és a horizontális *realisztikus* alternatív történelem. Ez azonban nem okoz zavart a modellben, hiszen *skálafüggetlen felépítéssel rendelkező hierarchikus hálózat*-ról lévén szó, a struktúra egyes moduljai egymástól függetlenül is fejlődhetnek. Egyszerűbben fogalmazva: attól, hogy számtalan olyan alternatív történelmi regény íródik, ami a mi világunkban bekövetkezett múlthasadásra fókuszál, még nem kell, hogy ugyanennyi olyan is íródjon, ami egy másik, mágiikus elemekkel is operáló univerzumot billent ki a medréből.

Ha az alternatív történelmi tipológia egyéb horizontjait is a hálózatunk integráns részévé kívánjuk tenni, nagyobb struktúrára van szükségünk. Az eddigiekben az alapkérdéshez kapcsolt *historikus* és *parallel*, valamint *realisztikus* és *csodás* pontokat egy nagyobb, az alapszerkezetet megötszöröző (!) rendszerben már inkább az egyes, mindinkább szerteágazó hálózat moduljainak gócpontjaiként kellene újraszituálnunk. Ha így teszünk, az egyes modulokon belül a vertikális és horizontális tengelyeken újabb (szem)pontok, típusok lesznek elhelyezhetők. Például a *hard* és a *soft* allohistorizmus (ahol az első szigorúan, nagy arányban, a második kötetlenebbül kezeli a történelmi tényeket és adatokat), vagy az *arisztokratikus* és a *népi* bipolaritás (előbbi a világtörténelmet alakító, kitüntetett szereplőkkel, utóbbi az eseményeket pusztán elszenvedő karakterekkel dolgozik).

Ezek a tengelyek minden új modulban megjelenhetnek, sőt újabb szempontok mentén még tovább árnyalhatók, ha ismét megötszörözzük a rendszerünket. Fontos azonban, hogy a kialakuló tipológiai kapcsolathálók, még ha több lépés révén is, de végső soron mindig elvezetnek a zsáner fundamentumát jelentő kérdéshez. Hiszen attól, hogy egy regény erőssége szerint *hard*, karakterhorizontja tekintetében pedig *arisztokratikus*, továbbra is megőrzi *historikus* és *realisztikus* jellemzőit, s ezek keretein belül éppúgy a „*mi lett volna, ha...?*” kérdésre keresi a választ, mint minden alternatív történelmi regény.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy bár az eddig leírtak során az 1. ábrához igazodva arányosan növeltük a csomópontjaink számát, ennek nem kell minden *generáció*, minden újabb többszörözés során így maradnia. A két vertikális és két horizontális pont szerinti növekedés helyett az újabb rétegben beszélhetünk például pusztán három pontról, a *politikai*, *technológiai* és *környezeti* háromszögelés szerint határozva meg a művek jellegét. A modell ettől sem omlik össze, hiszen az egyes moduljai egymástól eltérő arányú fejlődést produkálva is tovább rétegződhetnek.

Az alternatív történelem műfajának *skálafüggetlen felépítésű hierarchikus hálózat*ként való leírása azonban más variációkat is lehetővé tesz. Hiszen ahogy a *divergenciapontok sokszínűsége* (pl. az amerikai történelem nagy múlthasadásai), vagy épp a *társadalompolitikai kérdésekre irányuló fókusz* (pl. a rabszolgaság, a rasszizmus, a gender kérdése stb.), úgy az egyes *nemzetek* történelme és egymástól nagyban eltérő, sokszor szembenálló *horizontja* is lehet a modulképződés alapja. Ezek éppúgy lehetnek az eddig taglalt első variáció újabb rétegei, amiként annak fókuszpontjai is tovább rétegezhetik a *divergenciapontok sokszínűségét*, a *társadalompolitikai kérdésekre irányuló fókuszt* vagy a *nemzeti horizontokat*,

amennyiben második opcionális variációként azokat tesszük meg a modulképződés alapjaivá.

Összegzés és kitekintés

A fentiek értelmében a Barabási Albert-László, Ravasz Erzsébet és Vicsek Tamás által megalapozott *skálafüggetlen felépítésű hierarchikus modularitás* által a kultúra olyan szegmensei is leírhatók, amilyen az alternatív történelem tipológiája és korpuszának rétegződése. A rendszerbe bekerülő újabb szempontok mindig tovább mélyítik a struktúrát, az egyes művek kulcsszavak mentén szerveződő leírását. A zsáner belső hálózata mégis egységes marad, s bármelyik (aktuális) végponttól és modultól vissza tudunk jutni a kiindulási kérdéshez, a „*mi lett volna, há?*”-hoz.

A műfaj hálózatos leírását mindazonáltal nem konkrét művek, hanem *típusok, hívó- és kulcsszavak* mentén végeztük el. Ilyenformán a felállított struktúra haszna mindenekelőtt abban áll, hogy mint *szemüvegen* át szemrevételezzük általa az alternatív történelem egyes alkotásait, és rajzoljuk meg azt a kapcsolódási sort, melynek pontjai mentén az adott mű leírható lesz.

A hálózat moduljait azonban olyan *zsákokként* is leírhatjuk, amelyekbe az egyes művek *belehelyezhetők*. Egyidejűleg annyiba, ahány és amilyen kapcsolódási ponttal az adott szöveg leírható. A *modulok nagysága*, egymáshoz képesti *aránytalansága* főként ebben az esetben mutatkozik meg. Ha lefuttatunk egy ilyen vizsgálatot, láthatóvá válik, hogy – például nemzeti viszonylatban – melyek az alternatív történelem hálózatának azon *csapásvonalai*, amelyeken a legtöbb szerző jár, vagy mely *csomópontokat* tartják a legérdekeltenebbeknek.

Érdeemes utalni arra is, hogy amiként az itt vázolt struktúra az allohistorizmus hálózatos leírását adja, úgy más zsánerek *skálafüggetlen felépítésű hierarchikus modularitása* is kialakítható azáltal, hogy az adott műfaj kulcskérdéseit helyezzük el a rendszer egyes pontjaiban. A struktúrát jól körülhatárolható keretbe (például az imént említett nemzeti dimenzió) illő művekkel *töltve fel* végül számszerű eredményeit kapjuk egy-egy irányzat lényegi tendenciáinak az adott környezetben.

Mivel pedig lesznek olyan kulcsszavak és kérdések, amelyekre több irányzat esetén is választ adhatunk, láthatóvá válik, hogy a spekulatív fikció műfajai (amilyen az alternatív történelem is) nemcsak egymással, hanem a szépirodalom alkotásaival is összekötetésben állnak, hálózatos szerveződésük pedig akár az irodalmon túli, intermedialis és interdiszciplináris területek felé is elvezethet.

Irodalom

Baka L. Patrik (2014): Mi lett volna, ha: Magyar földön Afrikában... *Partitúra*, 2014/1, 101–127.

Baka L. Patrik (2016): Magánuniverzumok II. Egy végtelenbe vesző világ metafizikája (László Zoltán: *Nagate vs. Nulla pont*). *Partitúra*, 2016/2, 51–72.

- Baka L. Patrik (2017a): Az utak, amelyeken nem mentünk végig (Andrew Roberts: *Mi lett volna, ha...? [fejezetek a meg nem történt világtörténelemből]*). *Eruditio – Educatio*, 2017/4, 91–99.
- Baka L. Patrik (2017b): Az elnyomás árnyalatai (Ben H. Winters: *Földalatti Légitársaság*). *Prae*, 2017/4, 4–11.
- Baka L. Patrik (2017c): Čo by bolo keby? (Trenka, Csaba Gábor: *Egyenlítői Magyar Afrika*). *Eruditio – Educatio*, 2017/a, 99–103.
- Baka L. Patrik (2019a): A kontrafaktumok zsánergeneológiája és angolszász alfái. *Opus*, 2019/6, 77–86.
- Baka L. Patrik (2019b): Párhuzamos univerzumok II. – Ifjúsági kontrafaktumok (1. rész) (Andrási György: *Polgárháború vs. Peter Sanawad: Hívószó*). *Opus*, 2019/2, 60–67.
- Baka L. Patrik (2019c): Párhuzamos univerzumok II. – Ifjúsági kontrafaktumok (2. rész) (Andrási György: *Polgárháború vs. Peter Sanawad: Hívószó*). *Opus*, 2019/3, 82–91.
- Baka L. Patrik (2020a): Az alternatív történelem műfaja. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2020/3, 129–150.
- Baka L. Patrik (2020b): Magánuniverzumok III. Remegő fények a keleti égen (Trenka Csaba Gábor: *Place Rimbaud vs. La Grande Image*). *Partitúra*, 2020/b, 73–100.
- Baka L. Patrik (2020c): Az alternatív történelem műfaja a fizika és a történettudomány tükrében. *Irodalmi Szemle*, 2020/11, 36–54.
- Baka L. Patrik (2020d): Az alternatív történelem mint posztmodern narrativa. *Eruditio – Educatio*, 2020/2, 90–101.
- Baka L. Patrik (2021a): A horogkereszt árnyékában I. (Horváth László Imre: *Letl este és lett reggel vs. Trenka Csaba Gábor: Egyenlítői Magyar Afrika*). *Eruditio – Educatio*, 2021/1, 81–94.
- Baka L. Patrik (2021b): A horogkereszt árnyékában II. (Horváth László Imre: *Letl este és lett reggel vs. Trenka Csaba Gábor: Egyenlítői Magyar Afrika*). *Eruditio – Educatio*, 2021/2, 81–101.
- Baka L. Patrik (2022a): Az alkonyat szülte félelem és gyönyör I. (Trenka Csaba Gábor: *Szaurusztánc*). *Eruditio – Educatio*, 2022/3, 115–126.
- Baka L. Patrik (2022b): Az alkonyat szülte félelem és gyönyör II. (Trenka Csaba Gábor: *Szaurusztánc*). *Eruditio – Educatio*, 2022/4, 95–104.
- Barabási Albert-László (2008): *Behálózva: A hálózatok új tudománya*. Budapest: Helikon.
- Barabási, Albert-László – Albert, Réka (1999): Emergence of Scaling in Random Networks. *Science*, 286, 509–512.
- Barabási, Albert-László – Ravasz, Erzsébet – Vicsek, Tamás (2001): Deterministic Scale-Free Networks. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 299, 559–564.
- Erdős, Pál – Rényi, Alfréd (1959): On Random Graphs I. *Publicationes Mathematicae Debrecen*, 6, 290–297.
- Granovetter, Mark S. (1973): The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380.
- Gribbin, John (2010): *A multiverzum nyomában*. Ford. Both Előd. Budapest: Akkord Kiadó.
- Gyuris Norbert (2007): Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: *Poor Things*. In: *Idegen univerzumok: Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionról és a cyberpunkról*. Szerk. H. Nagy Péter. Parazita könyvek 1. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 207–243.

- H. Nagy Péter (2009): Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei. *Opus*, 2009/2, 23–32.
- Hegedűs Orsolya (2012): *A mágia szövődéke: Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.* Parazita könyvek 8. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Iser, Wolfgang (2001): *A fiktív és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein.* Ford. Molnár Gábor Tamás. Budapest: Osiris.
- Keserű József (2015): Adalékok a fantasztikus világok építésének kérdéséhez. In: *A párbeszéd eleganciája: Köszöntő kötet Erdélyi Margit tiszteletére.* Szerk. H. Nagy Péter – Keserű József. Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 129–135.
- Mendlesohn, Farah (2008): *Rhetorics of fantasy.* Middletown – Connecticut: Wesleyan University Press.
- Rajczi, Rudolf (2012): Hierarchical Network Model Example. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hierarchical_network_model_example.png
- Rosenfeld, Gavriel D. (2007): Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha?” Elmékedések az alternatív történetírás szerepéről. Ford. Szélpál Lívia. *Aetas*, 2007/1, 147–160.
- Sánta Szilárd (2012): *Mesterséges horizontok: Bevezetés a kortárs sci-fi olvasásába.* Parazita könyvek 7. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Stemler Miklós (2007): A magyar irodalmi modernség függelékei: Szemelvények a magyar fantasztikus irodalomból. In: *Idegen univerzumok: Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionről és a cyberpunkról.* Szerk. H. Nagy Péter. Parazita könyvek 1. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 59–76.
- Todorov, Tzvetan (2002): *Bevezetés a fantasztikus irodalomba.* Ford. Gelléri Gábor. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Watts, Duncan J. – Strogatz, Steven H. (1998): Collective dynamics of 'small-world' networks. *Nature*, 393, 440–442.